

Els espais naturals protegits, contextos d'aprenentatge

Una mirada educativa a uns espais privilegiats

Óscar Cid

Per a què tenim espais naturals protegits?

Valors científics

Valors ecològics

Valors paisatgístics

Valors socials

Valors educatius

Valors recreatius

...i espais de producció per a la subsistència!

Els espais naturals protegits són escenaris idonis per a l'educació ambiental:

Són escenaris privilegiats per a educar “en” l'ambient i crear vinculs emocionals amb la natura.

Són espais idonis per a treballar conceptes relacionats amb el medi natural, patrimonial, biodiversitat, des. sostenible...

Són espais amb una diversitat biològica que cal conèixer i preservar.

Són espais amb riquesa patrimonial i cultura

...I són espais pedagògics:

- Milers d'escolars
- Molts equipaments
- Molts programes i activitats
- Gran oferta

Etales en el desenvolupament de l'EA als ENP:

- Les primeres activitats
- L'Ús Públic als ENP
- L'enfocament estratègic

Els espais naturals protegits són escenaris idonis per a l'educació ambiental:

(ECEA, 2003) Punts dèbils

Pocs programes per a habitants i interessats directes.

Manca relació entre els continguts i l'activitat socioeconòmica.

Manca de planificació. Objectius poc definits.

Activitats esporàdiques, no incloses en programes o projectes educatius definits.

Confusió entre sortides a l'aire lliure i EA.

Visió molt endogàmica de l'ENP.

Falta d'integració de l'EA en la gestió.

Manquen bones estratègies de comunicació amb els visitants.

Indefinició del perfil de l'educador ambiental als ENP. Manca de formació continuada. Manca de pluridisciplinarietat.

Poca coordinació entre els diferents actors.

Manca de transmissió de valors i actituds. Massa conceptes.

Poca arribada al públic del missatge conservacionista. Impacte baix.

Els espais naturals protegits són escenaris idonis per a l'educació ambiental:

(ECEA, 2003) Punts forts

Contacte amb la natura. Recuperar la dimensió humana.

Espectacularitat paisatgística. Apropament afectiu.

Disponibilitat de recursos humans i materials. (En alguns ENP)

Gran quantitat d'usuaris i visitants predisposats

Són zones humanitzades. Possibilitat de tractar els conflictes d'usos,...

Interès públic i privat en promoure activitats al medi natural

Les activitats turístiques com a oportunitat per a l'EA

L'EA és una eina de gestió

Un bon bagatge d'experiències

L'EA és la “part dolça” de la gestió.

Els espais naturals protegits són escenaris idonis per a l'educació ambiental:

(ECEA, 2003) Línies estratègiques

Incorporar als continguts de l'EA a l'ENP els interessos i els patrons culturals d'ocupació del territori de les poblacions locals.

Potenciar l'avaluació d'entitats i programes.

Millorar la difusió social dels programes educatius als ENP.

Programes per a tots els públics amb enfoc problematitzant.

Fomentar l'EA entre les activitats turístiques dels ENP.

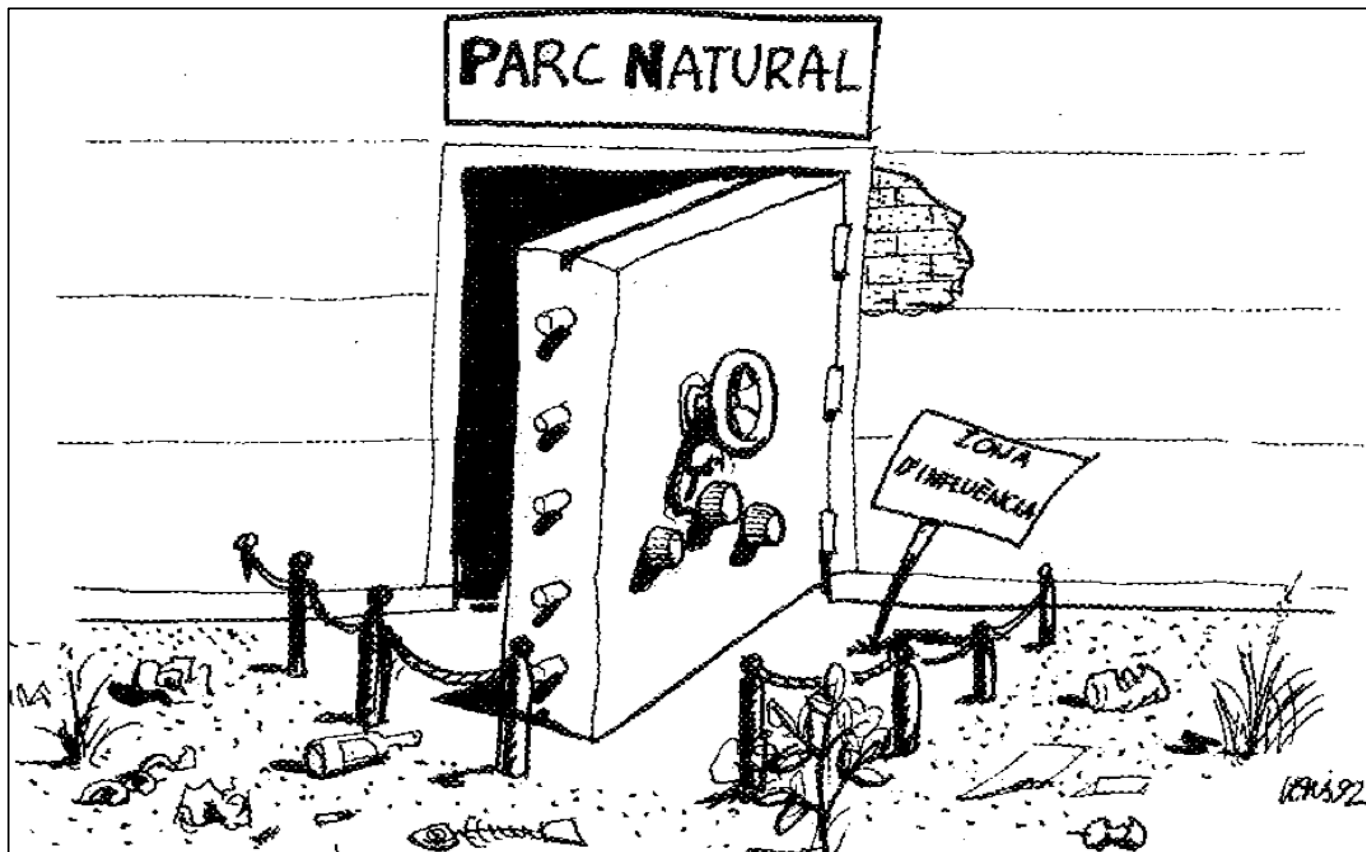
Integrar les metodologies de la Interpretació del Paisatge.

Superar els models de gestió com a "illes de natura".

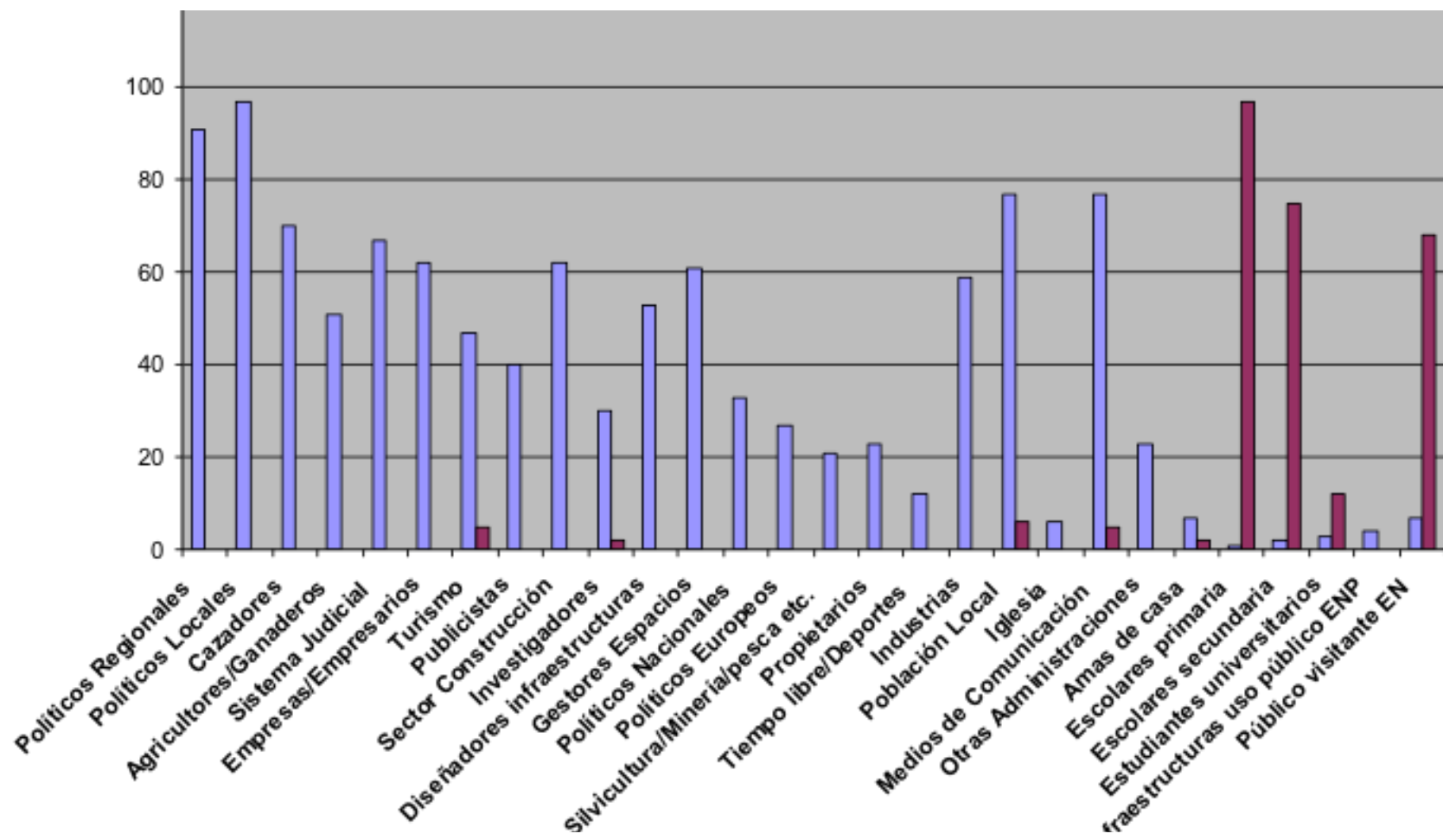
Integrar les variables polítiques, socials i econòmiques i el plantejament territorial.

Involucrar les administracions en el manteniment dels valors i les funcions dels espais no urbanitzats.

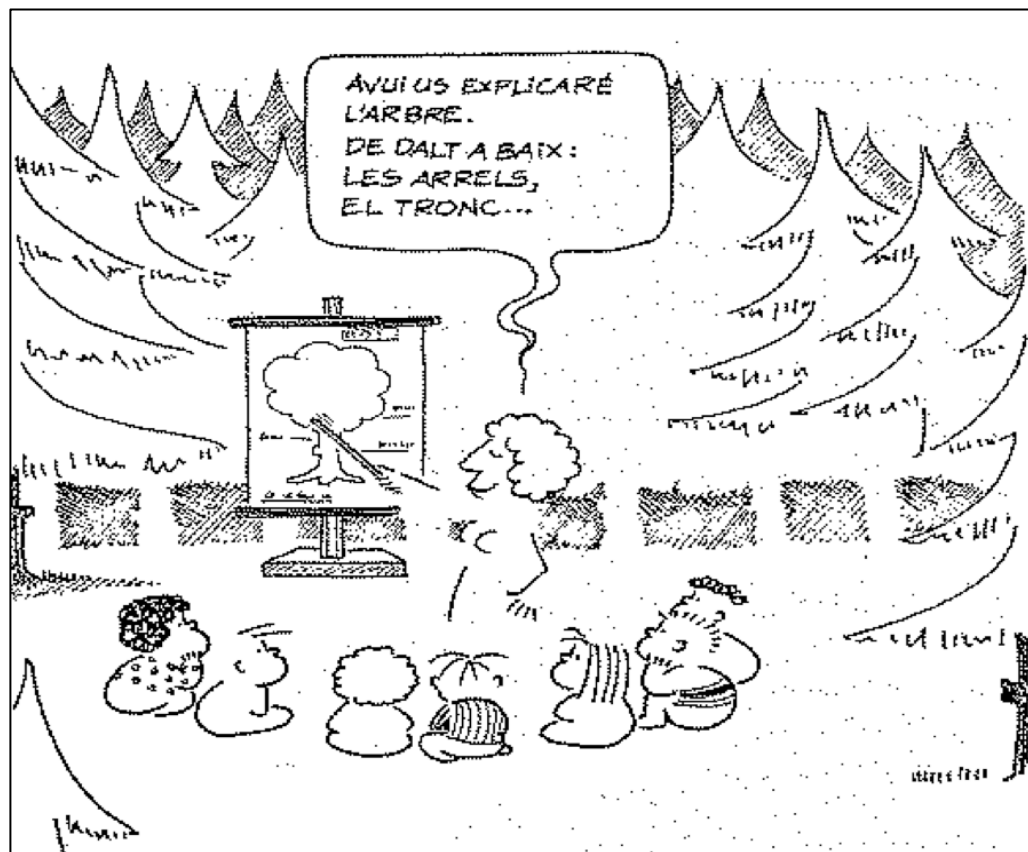
“Els ENP no són sinó una eina que ha d'integrar-se en polítiques ambientals territorials i socioeconòmiques més àmplies”

Cal evitar crear esquizofrènies entre ambients “naturals” privilegiats i ambient quotidià degradat. Els Parcs Naturals no són illes...
ni a nivell biofísic.... ni a nivell social.

Els escolars als ENP: una oportunitat de realitzar projectes compartits?

“El context d’una visita a un ENP és percebut pels visitants com una experiència lúdica, encara que formi part del programa educatiu d’un centre escolar” (J.Kohl i F. Ramos)

Els visitants, als ENP, són audiències no captives

Els Centres d'Interpretació: ús i abús.

- <https://www.youtube.com/watch?v=hMas8TjqeUQ>

Els visitants són audiències no captives

Sistema educatiu

Audiència captiva

Incentivació externa

Col·lectiu homogeni

Temps definit

Activitat planificada

A llarg termini

Formatius

Convèncer

Públic general

Audiència voluntària

Incentivació interna

Col·lectiu heterogeni

Temps no definit

Activitat circumstancial

A curt termini

Recreatiu

Persuadir

Nous actors: el voluntariat

La gent que participa

“El risc d’ensenyar els colors bonics de la granota mentre obviem (ó *mirem cap a una altra banda*) de denunciar que l’aigua del gibrell s’està escalfant perillosament”

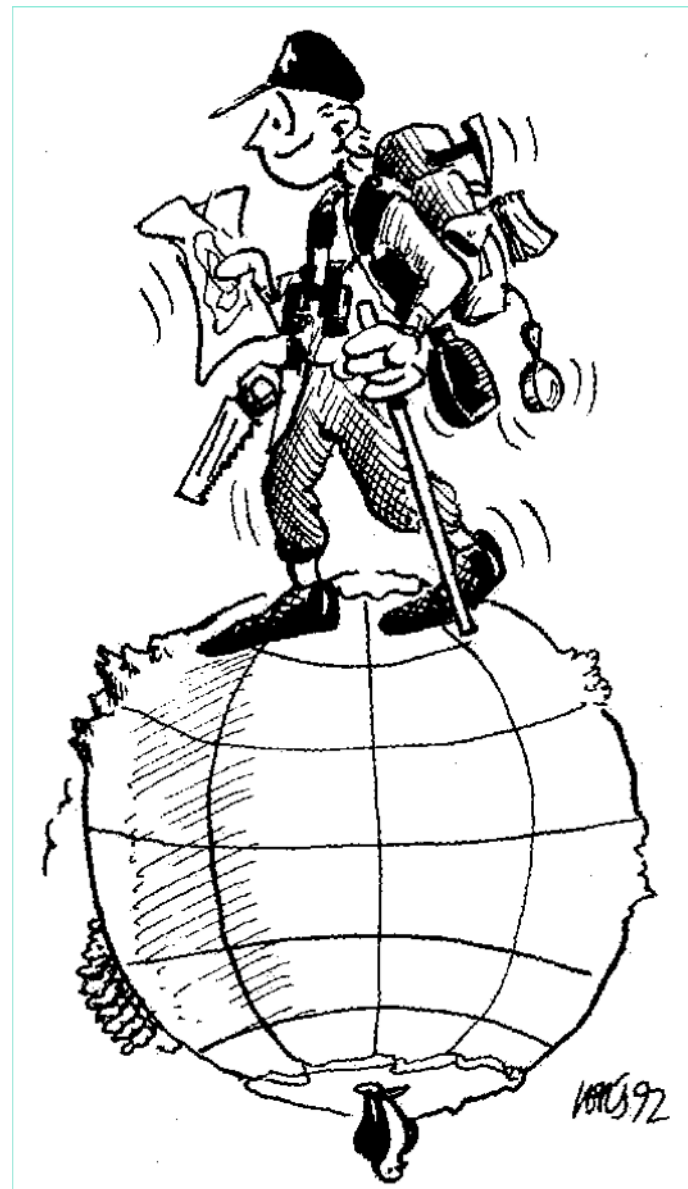
Els educadors ambientals als ENP....

....qui són?

.... treballen en equip?

....amb condicions
dignes?

....

L'EA als ENP,...per a què?

- L'apropament a la **població local** per a la transmissió i comprensió dels valors, els recursos i les possibilitats de desenvolupament de la zona en el marc d'un model de **desenvolupament sostenible**.
- La **participació** i implicació de la població en la gestió.
- La **capacitació** dels agents decisius i el foment socioeconòmic del lloc
- L'elaboració de **programes específics** adreçats als diferents usuaris de l'ENP

Concepciones en joc	L'ENP com a recurs per a l'EA - I
Els ENPs	“Santuaris naturals” Espais privilegiats que generen atracció turística “Illes” privilegiades
La gestió dels ENPs	Enfoc tècnic Prioritat a la gestió i conservació de flora, fauna i els recursos naturals
Els educadors ambientals	Monitors Joves de primera feina “Missioners”, naturalistes apassionats,...
El medi ambient	Natura=Medi ambient
La urgència històrica de la problemàtica ambiental	Els escolars canviaran el món, demà.

Concepcions en joc	L'ENP com a recurs per a l'EA - I
Destinatari preferent	Escolars Públic en general, visitant
Finalitats de les actuacions educatives als ENP	Aconseguir canvis de conducta individuals a partir de l'apreci dels valors de l'àrea, de la comprensió i coneixement del funcionament dels sistemes naturals,...
Objectius prioritaris	Sensibilització Conservació dels recursos naturals de l'àrea
Continguts rellevants	Valors biofísics Flora i fauna Singularitats paisatgístiques Funcionament dels ecosistemes Activitats tradicionals, etnografia,...
Activitats més significatives	Itineraris guiats Itineraris autoguiats, panels,... Esdeveniments, celebracions ("El dia de..")

Concepcions en joc	L'EA com a instrument de gestió de l'ENP -II
Els ENPs	Escenaris socials Espais exemplificadors que s'han de preservar i gestionar adequadament per a aconseguir beneficis per a la població local, els visitants i la pròpia àrea
La gestió dels ENPs	Enfoc social Gestió d'interessos, conflictes, expectatives,... La sostenibilitat com a objectiu
Els educadors ambientals	Equips multidisciplinaris de professionals integrats en els òrgans de decisió i en les unitats d'Ús Públic de l'espai Guies-intèrprets professionals Professionals experts en EA, treballant en equip
El medi ambient	Concepció holística del medi ambient
La urgència històrica de la problemàtica ambiental	Hem d'actuar ara. Probablement, els escolars, demà, actuaran igual que nosaltres avui, si no canviem.
Destinatari preferent	Actors decisius per a la sostenibilitat de l'àrea. Interessats directes (empresaris, propietaris, gestors, polítics, associacions i col·lectius, professorat, sectors productius) i població local.

Concepcions en joc	L'EA com a instrument de gestió de l'ENP -II
Finalitats de las actuaciones educativas en los ENPs	L'EA, als ENPs, és un instrument més per a gestionar i aconseguir un ús racional i sostenible dels recursos naturals de l'àrea. Per sí mateixa no pot aconseguir canvis de conducta duradors
Objectius prioritaris	Capacitació per a la gestió ambiental de l'espai Promoció de conductes proambientals Capacitació per al desenvolupament sostenible de l'àrea
Continguts rellevants	Gestió de l'ENP Problemàtica ambiental de l'àrea Ús racional dels recursos Sostenibilitat (econòmica, social i ambiental) Desenvolupament comunitari
Activitats més significatives	Plans estratègics d'EA. Programes participatius Programes específics per a públics específics Programes interpretatius planificats Programes de voluntariat,...

Concepcions en joc	L'ENP com a recurs per a l'EA	L'EA com a instrument de gestió de l'ENP
Els ENPs	"Santuaris naturals" Espais privilegiats que generen atracció turística "Illes" privilegiades	Escenaris socials Espais exemplificadors que s'han de preservar-se i gestionar adequadament per a aconseguir beneficis per a la població local, els visitants i la pròpia àrea
La gestió dels ENPs	Enfoc tècnic Prioritat a la gestió i conservació de flora, fauna i els recursos naturals	Enfoc social Gestió d'interessos, conflictes,... La sostenibilitat com a objectiu
Els educadors ambientals	Monitors Joves de primera feina "Missioners", naturalistes apassionats,...	Equips multidisciplinaris de professionals integrats en els òrgans de decisió i en les unitats d'Ús Públic de l'espai Guies-intèrprets professionals Professionals experts en EA, treballant en equip.
El medi ambient	Natura=Medi ambient	Concepció holística del medi ambient
La urgència històrica de la problemàtica ambiental	Els escolars canviaran el món, demà.	Hem d'actuar ara. Probablement, els escolars, demà, actuaran igual que nosaltres avui, si no canviem.
Destinatari preferent	Escolars Públic en general, visitant	Actors decisius per a la sostenibilitat de l'àrea. Interessats directes (empresaris, propietaris, gestors, polítics, associacions i col·lectius, professorat, sectors productius, població local,...)

Concepcions en joc	L'ENP com a recurs per a l'EA	L'EA com a instrument de gestió de l'ENP
Finalitats de les actuacions educatives als ENPs	Aconseguir canvis de conducta individuals a partir de l'apreci dels valors de l'àrea, de la comprensió i coneixement del funcionament dels sistemes naturals,...	L'EA, als ENPs, és un instrument més per a gestionar i aconseguir un ús racional i sostenible dels recursos naturals de l'àrea. Per sí mateixa no pot aconseguir canvis de conducta duradors
Objectius prioritaris	Sensibilització Conservació dels recursos naturals de l'àrea	Capacitació per a la gestió ambiental de l'espai Promoció de conductes proambientals Capacitació per al desenvolupament sostenible de l'àrea
Continguts rellevants	Valors biofísics Flora i fauna Singularitats paisatgístiques Funcionament dels ecosistemes Activitats tradicionals, etnografia,...	Gestió de l'ENP Problemàtica ambiental de l'àrea Ús racional dels recursos Sostenibilitat (econòmica, social i ambiental) Desenvolupament comunitari
Activitats més significatives	Itineraris guiats Itineraris autoguiats, panels,... Esdeveniments, celebracions ("El dia de..")	Plans estratègics, programes participatius d'EA. Programes específics per a públics específics Programes interpretatius planificats Programes de voluntariat,...

Aules obertes

Laboratoris de biodiversitat..... però també laboratoris socials!!

Els agents decisius i els interessats directes: qui són?

Una gestió educativa i una educació per a la gestió

Una oportunitat per a la participació i per a visualitzar polítiques de conservació

...i la metodologia?

- Programes participatius.
- Enfocs problematitzants, competencials.
- Orientació a l'acció.
- Basats en dades i en percepcions: raó i emoció.
- Educació en valors, no només conceptes.

...i la metodologia?

Plantejaments interdisciplinaris, treballar la complexitat....

El paisatge provoca emocions,... es pot treballar a qualsevol edat...

El repte de tractar amb molts públics diferents.

L'ENP: un recurs per a l'escola.

“Els escolars han d'anar als ENP a observar in situ, sorprendre's, viure situacions enriquidores, incrementar la curiositat i el desig d'aprendre... però no a realitzar exercicis acadèmics ni a escoltar enraonaments exhaustius sobre els valors de l'àrea”

Si vols canviar alguna cosa...

Com ho farem?

...comença per l'avaluació!!

Objectius generals dels programes d'EA als ENPs

- Aconseguir que la població i els diferents sectors socials que intervenen al territori s'identifiquin amb la figura de protecció de l'àrea, per a **poder participar** activament en la gestió.
- Fomentar la conscienciació i l'educació ambiental **a tots els nivells** per a que la població local i visitant se senti interpel·lada i s'impliqui en la defensa de la **conservació de la biodiversitat** i en la promoció de **conductes proambientals**.
- Promocionar un **desenvolupament local** a llarg termini, amb els recursos de l'àrea i mitjançant la **recerca**, l'**educació** i la **capacitació**.

*Aquesta proposta és un document provisional. Forma part de la recerca en curs de l'autor.
Qualsevol utilització pública requereix l'autorització prèvia.

Qüestions-clau

- Quina concepció de l'educació ambiental?
- Qui, com, quan...i per a què planifica l'EA a l'ENP?
- Quins han de ser els destinataris preferents?
- Quina és la relació desitjable entre la gestió i l'educació?
- Quins continguts han de ser rellevants?
- Quin tipus de pràctiques, metodologies, tècniques,... són les més adients?
- Quins materials, recursos, estratègies,... ?
- Com, quan, per a què.... avaluar?
-

CRITERIS DE QUALITAT PER ALS PROGRAMES EDUCATIUS ALS ESPAIS NATURALS PROTEGITS

Cid, 2017

CRITERIS BÀSICS	REQUISITS ESPECÍFICS
Planificació (6)	
Objectius i finalitats (1)	Sobre les finalitats i objectius dels programes educatius (4)
Continguts (4)	Sobre els continguts (3)
Activitats (4)	
Destinatari (5)	Sobre els destinataris (4)
Personal (5)	Sobre els equips (4)
Avaluació (3)	
	Sobre les instal·lacions i equipaments (4)
	Sobre els materials (7)
	Sobre els mitjans interpretatius (4)

CRITERIS BÀSICS

PLANIFICACIÓ

- 1.- Els òrgans de gestió de l'ENP incorporen una **Unitat d'Educació Ambiental**
- 2.- Els **objectius** d'educació ambiental estan planificats, **explicitats en els documents de gestió** de l'espai (PRUG, plans de gestió,...) i són **avaluables**.
- 3.- La planificació de l'Ús Públic de l'ENP contempla un **equilibri entre els esforços dedicats a informació, educació i interpretació**.
- 4.- **Es coordinen els programes educatius** amb les altres entitats, empreses,... que intervenen a l'àrea i existeixen **mecanismes de control** del desenvolupament dels programes educatius.
- 5.- Es programen **intercanvis i formació conjunta**, de manera periòdica, per als diferents equipaments i equips que intervenen en el desenvolupament de programes educatius, siguin de l'àmbit públic com del privat, concessionaris,....
- 6.- Els **equipaments** i mitjans utilitzats en el desenvolupament dels programes educatius a l'ENP responen a **criteris racionals de planificació**.

CRITERIS BÀSICS

OBJECTIUS I FINALITATS

1- Els **objectius** de l'educació ambiental a l'àrea estan **definites** per a:

- a) Aconseguir que la població i els diferents sectors socials que intervenen al territori s'identifiquin amb la figura de protecció de l'àrea, per a **poder participar** activament en la gestió.
- b) Fomentar la conscienciació i l'educació ambiental **a tots els nivells** per a que la població local i visitant se senti interpel·lada i s'impliqui en la defensa de la **conservació de la biodiversitat** i en la promoció de **conductes proambientals**.
- c) Promocionar un **desenvolupament local** a llarg termini, amb els recursos de l'àrea i mitjançant la **recerca, l'educació i la capacitat**.

CRITERIS BÀSICS

CONTINGUTS

- 1.-Referits als **valors biofísics** de l'espai, però també al **patrimoni cultural** i a l'**activitat socioeconòmica**.
- 2.-Contemplen el **patrimoni material i immaterial**.
- 3.-Presenten un **enfoc problematitzant**, que interpel·la al destinatari.
- 4.-Els missatges per als visitants són **clars, organitzats, rellevants** per a les persones que visiten l'espai, i **amens**.

CRITERIS BÀSICS

ACTIVITATS

- 1.-Dissenyades, programades i executades per membres de la Unitat d'Educació Ambiental. Només **en cas de necessitat es concessiona** l'execució de les activitats a empreses o entitats.
- 2.-S'externalitzen només aquells serveis que es considera necessari per al bon funcionament de l'Ús Públic i el desenvolupament socioeconòmic de les comunitats, però s'estableix **un sistema de control de qualitat periòdic i sistemàtic**.
- 3.-Les activitats programades **s'adapten als diversos tipus de destinataris**, les variacions estacionals, els plans de gestió,... Hi ha prou programes i activitats per a poder atendre tota mena de públics.
- 4.-Les activitats es desenvolupen amb un **enfoc competencial i metodologies participatives**, orientades a l'acció.

CRITERIS BÀSICS

DESTINATARIS

- 1.-Els destinataris principals dels programes d'educació ambiental en els ENP són **els actors locals** (escolars, interessats directes, agents decisius,...)
- 2.-S'atén un nombre equilibrat d'usuaris de **l'àmbit formal com el del no formal**.
- 3.-Existeixen programes i activitats específics per a poder atendre a **tots els nivells del sistema educatiu**, des de l'escola bressol a la Universitat.
- 4.-Hi ha un **Pla d'Interpretació** per als **visitants ocasionals**, adaptat a les característiques dels diversos tipus de grups de visitants: **famílies, col·lectius de gent gran,...**
- 5.-Hi ha programes educatius adreçats als **voluntaris i altres col·lectius implicats en la gestió de l'àrea**.

CRITERIS BÀSICS

PERSONAL

- 1.-L'equip que dissenya i executa els programes educatius és **multidisciplinari**.
- 2.-Els membres de l'equip educatiu estan convenientment **formats** en les aptituds necessàries per a desenvolupar les seues funcions.
- 3.-L'equip educatiu gaudeix d'una **relació laboral estable i digna**, preferentment vinculada a la gestió de l'ENP.
- 4.-**El nombre d'educadors ambientals és suficient i adient** per a atendre els fluxos de demanda, amb criteris de qualitat. La ràtio educador/visitants no excedeix de 20-25.
- 5.-Existeix un **programa de formació permanent** per als educadors ambientals de l'àrea.

CRITERIS BÀSICS

AVALUACIÓ

- 1.-Els objectius estan ben **definitos** i són **avaluables**.
- 2.-Es fa una **avaluació periòdica** de totes les dimensions dels programes i de l'impacte produït. Avaluacions anuals i a mitjà termini (4-5 anys)
- 3.-L'avaluació inclou la **participació dels educadors, els gestors i els destinataris**.
- 4.-L'avaluació està plantejada com a **procés de millora**, amb un caràcter formatiu.

CRITERIS ESPECÍFICS

FINALITATS I OBJECTIUS

- 1.-La finalitat dels programes educatius a l'ENP està ben definida i integrada als objectius de gestió de l'àrea. Hi ha redactat un **Pla d'Educació i Interpretació i/o un Projecte Educatiu**.
- 2.-L'objectiu principal dels programes educatius és **garantir l'ús racional de l'espai** i els seus recursos.
- 3.-Un dels objectius que s'assignen als programes educatius és el de contribuir, mitjançant les activitats educatives, interpretatives i la comunicació eficaç, a **conservar els valors naturals, històrics i socials**.
- 4.-Els programes educatius tenen com a objectiu **capacitar els actors socials** per a gestionar responsablement l'espai.
- 5.-Els programes educatius pretenen **contribuir al desenvolupament socioeconòmic** de l'àrea.

CRITERIS ESPECÍFICS

CONTINGUTS

- 1.-**Expliquen la gestió** de l'ENP
- 2.-Incorporen criteris per a un **desenvolupament sostenible** de l'àrea.
- 3.-Incorporen les **dimensions socials** (interessos, conflictes, expectatives,...) de la dinàmica de l'àrea.
- 4.-**S'adapten**, tenint en compte el tipus de destinatari.

CRITERIS ESPECÍFICS

PERSONAL

- 1.-Prioritàriament, són **habitants de l'àrea**.
- 2.-Estan contractats a temps complet, amb **condicions laborals dignes**.
- 3.-Conformen un equip **multidisciplinari**, amb un alt grau de professionalització.
- 4.-**Incorporats a l'òrgan de gestió** de l'ENP.

CRITERIS ESPECÍFICS

DESTINATARIS

- 1.-Hi ha una **planificació educativa** amb programes diferenciats per a cada tipus de públic.
- 2.-Hi ha programes **específicament pensats** per als interessats directes i els agents decisius de l'àrea.
- 3.- S'ofereix un ampli ventall de **activitats interpretatives** per a famílies, grups,... i tota mena d'audiències no captives.
- 4.-Es prioritzen els programes adreçats a la **població local**.

CRITERIS ESPECÍFICS

INSTAL·LACIONS I EQUIPAMENTS

- 1.-Planificats pensant en **l'aprofitament educatiu**.
- 2.-Es considera prioritari que les instal·lacions per a les activitats educatives presentin un alt grau de **coherència en la gestió ambiental**.
- 3.-Es prioritza la **recuperació i/o rehabilitació**,... d'edificis, espais i equipaments preexistents.
- 4.-La **inversió** en aquesta mena d'equipaments es regeix per **criteris de racionalitat**.

CRITERIS ESPECÍFICS

MATERIALS

- 1.-Els materials de suport a l'educació ambiental de l'ENP estan redactats amb **claredat i precisió**.
- 2.-Contenen **ensenyaments sòlids**.
- 3.-Són realment **útils i de baix cost**.
- 4.-**Aprofundeixen adequadament** sobre la problemàtica tractada.
- 5.-Ajuden a **potenciar la construcció de capacitats**.
- 6.-Orienten a l'**acció**.
- 7.-Incorporen, racionalment, les **noves tecnologies**.

CRITERIS ESPECÍFICS

MITJANS INTERPRETATIUS

- 1.-Es planifiquen adequadament els mitjans **personals i no personals** per a la interpretació
- 2.-L'espai ofereix un ampli ventall **d'infraestructures i mitjans interpretatius** (itineraris, AAVV, xerrades, demostracions, jocs, dramatitzacions, ...) que motiven i provoquen l'interès dels públic-objectiu.
- 3.-**Centres d'Interpretació ó Centres de Visitants** adopten nous plantejaments més modestos i dinàmics. S'abandona la concepció de centres de visitants com la de "llibre-a-la-paret".
- 4.-Els mitjans interpretatius es **dissenyen amb criteris tècnics**, avalats per les entitats pertinents i d'acord amb els **principis** de la disciplina.

Gràcies per la vostra atenció!!

oscarcidfava@gmail.com

